

Niet van gisteren. Heemkunde in theorie en praktijk

‘Wat is heemkunde?’ Met dit artikel van Jozef Van Overstraeten opende in 1942 de eerste aflevering van Heemkunde (V.T.B.), de onrechtstreekse voorloper van Ons Heem en dus ook van Tijd-Schrift. De heemkundige beweging in Vlaanderen stond toen nog in haar kinderschoenen, maar draagt ondertussen al een hele geschiedenis met zich mee. De talloze heemkundigen die zich inzetten voor het lokale erfgoed houden die geschiedenis tot op vandaag levend. Toch is er ook heel wat veranderd, niet in het minst door de vele evoluties die de maatschappij en de erfgoedsector doormaakten. Dat maakt dat de vraag van Van Overstraeten meer dan 70 jaar later nog steeds actueel is.

Is in zijn artikel naast een terechte vraag ook een afdoend antwoord te vinden? Het voorliggend nummer van Tijd-Schrift laat alvast zien dat heemkunde vandaag een huis met vele kamers is. Wat heemkunde is of hoe heemkunde in de toekomst vorm kan krijgen, is dus niet in enkele lijnen te vatten. Toch willen de bijdragen in dit nummer in meerdere of mindere mate handvaten aanreiken of inspiratie bieden voor een hedendaagse heemkundige werking. Dat hierbij ook geleerd kan worden uit het verleden, blijkt uit het artikel waarmee dit nummer opent. Daarin schetst Pieter Fannes het interessante traject van de heemkundig pionier Felix Heidendal (1904–1999). In het opvoedkundige model dat deze veelzijdige Kempense onderwijzer voorstond, kreeg heemkunde een centrale plaats toebedeeld. Liefde voor dorp en streek was een essentieel onderdeel in de opvoeding van het kind. Hoewel het uiteindelijke doel van die heemkundige interesse eerder conservatief was, functioneerde heemkunde in de jaren 1930 binnen een vernieuwend onderwijsmodel waarin inzichten uit de kinderpsychologie en pedagogie werden gecombineerd. Dat heemkunde in de woelige oorlogsjaren daarna in het vaarwater van Nieuwe Orde-bewegingen terecht kwam, doet vaak vergeten dat de kiemen van de heemkundige beweging in eerder vooruitstrevende onderwijskundige milieus lagen. Bovendien betekende die Tweede Wereldoorlog geen *tabula rasa*: ook na de oorlog bleef heemkunde een rol spelen in erg modern aandoende pedagogische concepten. De manier waarop Heidendal heemkunde in die naoorlogse periode in verband bracht met een modern concept als creativiteit, toont de vele mogelijkheden van de heemkunde en kan tot op vandaag inspirerend werken. De affectieve component van heemkunde werd hierbij als sterke uitgespeeld, een idee dat bijna visionair kan worden genoemd.

Het voorliggend nummer van Tijd-Schrift laat alvast zien dat heemkunde vandaag een huis met vele kamers is.

Ook in het hedendaagse erfgoedbegrip nemen betrokkenheid en affectie immers een centrale plaats in. Zeker bij het voortbestaan van niet-tastbaar erfgoed (Immaterieel Cultureel Erfgoed of ICE) is de betrokkenheid van een gemeenschap onmisbaar. Floortje Vantomme gaat daarom in een tweede bijdrage dieper in op dit Immaterieel

Cultureel Erfgoed en de kansen die dit biedt voor een hedendaagse heemkundige werking. De recente aandacht vanuit het beleid voor tradities, gebruiken, ambachten, verhalen, feesten enzovoort betekent uiteraard niet dat dit soort erfgoed nieuw is. Ook Heidendal was al bezig met kinderliedjes en volksverhalen, waarmee hij in de voetsporen van menige negentiende-eeuwse volkskundige trad. Dat ICE en het bijhorend begrippenarsenaal steeds hoger op de agenda van allerlei overheden komen te staan, opent niet alleen nieuwe horizonten, het brengt ook een nieuwe taal met zich mee. Vantomme maakt lokale onderzoekers wegwijs in dit begrippenapparaat zodat ook heemkundigen ermee aan de slag kunnen. Want uiteindelijk krijgt hedendaagse heemkunde toch vooral in en doorheen die lokaal-erfgoedpraktijk gestalte.

Vanuit die gedachte ontstond ook het derde artikel uit dit nummer. Nadenken over wat heemkunde in de toekomst zou kunnen zijn, is immers weinig zinvol zonder stil te staan bij de manier waarop heemkunde vandaag wordt beleefd. Wij namen zelf de proef op de som en gingen op basis van een aantal dieptegesprekken na hoe heemkundigen in Vlaanderen over heemkunde denken. Wat houdt hen bezig? Waarom zijn zij ooit met heemkunde begonnen en wat kenmerkt heemkunde volgens hen? De anonieme 'stemmen uit het veld' leverden boeiend materiaal op waarbij de betekenissen van heemkunde zich vooral tussen de regels en in het discours aftekenden. Betekenissen, want betekenisgeving is nu eenmaal meervoudig en dynamisch.

Ook in het hedendaagse erfgoedbegrip nemen betrokkenheid en affectie immers een centrale plaats in.

Dat blijkt ook uit het verhaal van Bokrijk. Hilde Schoefs, de conservator van het openluchtmuseum, neemt de lezer mee doorheen de geschiedenis van het domein. Die geschiedenis is onlosmakelijk verbonden met die van de heemkunde, al is het maar door de stempel die Jozef Weyns op Bokrijk wist te drukken. Weyns, die niet alleen conservator van het museum, maar ook jarenlang de drijvende kracht achter het Verbond voor Heemkunde was, vond in Bokrijk als het ware een proeftuin om zijn visie op heemkunde uit te werken. Tot op vandaag is zijn erfenis voelbaar in het openluchtmuseum. Tegelijkertijd toont het verhaal van Bokrijk ook de noodzaak om vanzelfsprekendheden af ten toe in vraag te stellen. Verandering en dynamiek zijn immers essentieel voor het overleven van een museum en bij uitbreiding van elke (lokale) erfgoedorganisatie en zelfs van heemkunde op zich.

Aanknopingspunten en potentiële pistes om heemkunde te 'her-denken' en zuurstof te geven voor de toekomst zijn te vinden in de laatste bijdrage. Marc Jacobs reikt daarin een aantal concepten of sleutelwoorden aan die inspirerend kunnen werken voor een hedendaagse heemkundebeoefening. Zoals de introductie van het begrip 'cultureel erfgoed' aan heemkunde nieuwe kansen heeft geboden, zijn dergelijke nieuwe begrippen en instrumenten cruciaal om heemkunde eigentijds te houden.

Traditie/verleden en vernieuwing/toekomst zijn daarbij twee zijden van één medaille, zoals blijkt uit dit nummer. De redactie hoopt alvast dat de bijdragen van de verschillende auteurs lokale onderzoekers kunnen boeien en inspireren. Nadenken over heemkunde is noodzakelijk; nog veel belangrijker echter is het DOEN.

Namens de redactieraad,
Nele Provoost & Fons Dierickx